

Massale roofvogeltrek over Telpost Kinderdijk op 13 september 2008

Anthonie Stip

Op 13 en 14 september 2008 overspoelden grote aantallen roofvogels de Lage Landen. Was het op zaterdag de 13^e prijs in Nederland, zondag de 14^e pakte buurland België een forse staart mee. Telpost Kinderdijk (Zuid-Holland) was die tweede zaterdag van september bemand. Voor deze West-Nederlandse telpost werd het een buitengewoon roofvogelspektakel. Aan het einde van de dag werd hier een Nederlands telrecord voor de Bruine Kiekendief neergezet. Dit artikel beschrijft het verloop van de telling op de Kinderdijk en analyseert de taferelen die leidden tot een onvergetelijke teldag.

Op de grens van stad en platteland ligt telpost Kinderdijk, ingesloten tussen de Zuid-Hollandse dorpen Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland. Leden van de Vogelwerkgroep Alblasserwaard (onderdeel van de Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard', kortweg NVWA) tellen al decennialang op deze telpost. In feite ligt de post aan de rand van 'Boezems Kinderdijk', een ruim 200 ha groot moeras met (verruigend) waterriet, en een aantal forse wateren. Het gebied herbergt talloze moerasvogels, waaronder een van 's lands grootste kolonies Purperreigers (ruim 110 paar). Ten westen van de telpost is de stedelijke agglomeratie duidelijk zichtbaar door een muur van hoogbouw. Enkele tientallen meters noordelijk van de telpost stroomt de rivier de Lek. Ten oosten van de telpost ligt het veenweidelandschap van de Alblasserwaard, waar openheid een van de hoofdkenmerken is. Tiendwegen, verkavelingswegen en eendenkooien zijn de belangrijke elementen in het landschap. In het westen en zuiden van de Alblasserwaard liggen enkele aangeplante boscomplexen, daterend uit de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Voorafgaand: een uitzonderlijke weersituatie

Achter dit front hoopten zich grote aantallen trekvogels op. De opklaring van het weer in Scandinavië zette duizenden roofvogels ertoe aan om eindelijk te vertrekken. Het koufront boven Nederland zorgde nog eens voor extra ophoping, ofwel stuwing. In feite droegen drie factoren bij aan de sterke doortrek in Nederland:

- Het langdurig slechte weer boven een groot deel van Noordwest-Europa, maar ook Scandinavië. Dit leidde ertoe dat in de tweede decade van september veel vogels pas konden vertrekken die normaal gesproken weken eerder zouden zijn vertrokken uit de noordelijke broedgebieden.
- De plotselinge opbouw van een hogedrukgebied boven het oosten van Scandinavië, dat zich westwaarts uitbreidde, de stimulans om te gaan trekken.

- Het koufront met intensieve neerslag dat op 12-13 september over de Lage Landen zwalkte in respectievelijk noord- en zuidwaartse richting. Achter het koufront bevond zich helder weer met uitstekende trekcondities.

Figuur 1. Overzicht van omgeving telpost Kinderdijk. Pijl met A geeft de locatie van de telpost weer. Links op de kaart het urbane gebied van Rotterdam en aangrenzende gemeenten. (Bron: Google Maps). *View of Kinderdijk, with arrow A pointing at position of the counting station. To the left, the urbanized region of Rotterdam and surroundings.*

Zaterdag de 13^e: het weer op Kinderdijk

Op telpost Kinderdijk werden de eerste halfuren van de 13^e geteld met goed weer: rond zeven uur was het helder, maar al snel kwam er mist opzetten. Rond acht uur was de mist verdwenen en was het halfbewolkt met zo nu en dan zon. De wind kwam uit het westen, kracht 2 Beaufort. In het (noord)oosten was een storing op komst. Vanaf circa 9.00 uur was het dan ook bewolkt, en de wind draaide via noord naar het noordoosten, nog steeds 2 Beaufort. Om 10.30 uur was de wind oost 2, en vanaf 11.00 uur ging het licht regenen. Rond 12.30 uur nam de wind verder toe naar oost 3. Vanaf 13.00 uur was het droog, waarbij de wind toenam naar kracht 4. Tussen 14.00 en 14.30 uur brak de bewolking, en zwakte de wind af naar oost 3. Bij het verschijnen van de zon rond 14.30 uur brak een spektakel los.

Tabel 1. Uurtotalen van roofvogels op Telpost Kinderdijk op 13 september 2008. *Hourly totals of migrating raptors seen at Kinderdijk on 13 September 2008.*

Soort <i>Species</i>	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	0	1	4	0	0	0	0	3	21	1	1	0	0
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	7	5	15	16	8	0	3	33	53	15	4	4	1
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Grauwe Kiekendief <i>C. pygargus</i>	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0
Sperwer <i>A. nisus</i>	0	0	0	0	0	0	0	4	12	7	5	0	0
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1	0	0	0	0	0	1	11	11	6	0	0	0
Visarend <i>Pandion haliaetus</i>	1	0	0	0	1	0	0	5	0	2	1	0	0
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	4	4	5	0	0	1	1	2	7	4	1	0	0
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	0	1	0	0	0	0	0	1	7	7	2	2	0
Roodpootvalk <i>F. vespertinus</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Smelleken <i>F. columbarius</i>	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	0
Slechtvalk <i>F. peregrinus</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Totaal <i>Total</i>	14	11	24	16	10	1	5	60	119	42	16	6	1

De top der top: hoe het ging

Al op vrijdag 12 september waren er tekenen die wezen op ongewone doortrek van Bruine Kiekendieven. Zo telde men op telpost Ketelbrug, Kamperhoek, 49, op het Dwingelderveld 37 en op Rottumeroog 33 exemplaren. Reeds in de eerste twee teluren van zaterdag 13 september waren trekkende roofvogels op Kinderdijk goed vertegenwoordigd. De eerste Visarend werd tegen de klok van 7.30 uur euforisch begroet. Vrij spoedig na 9.30 werd het oude dagrecord van Bruine Kiekendief van 15 exemplaren verbroken. Toen niet veel later ook nog eens drie Wespendieven tegelijk overvlogen, steeg de stemming verder. Wespendieven zijn geen alledaagse soort op onze telpost. Om 11.41 uur passeerde een zeer slanke kiekendief, die gelukkig al vroeg werd opgemerkt. Het bleek een vrouwkleed Grauwe Kiekendief te zijn, die tot ieders verbazing was uitgerust met een zender. De antenne prijkte duidelijk zichtbaar op de rug van deze vogel. Navraag bij de Werkgroep Grauwe Kiekendief (WGK) wees uit dat dit naar alle waarschijnlijkheid een jong vrouwtje was waarvan de zender was uitgevallen (wat de vogel ontraceerbaar maakte). Ben Koks van de WGK reageerde enthousiast: onze waarneming was de eerste van een gezenderde Grauwe kiek op doortrek. (Zie voor een beschrijving van een langstrekkende Bruine Kiekendief met zender op diezelfde dag in de Hoeksche Waard: de Barse *et al.* 2008.) Het enthousiasme van de tellers steeg nog meer toen exact negen minuten na de Grauwe Kiek de tweede Visarend van die dag passeerde, en gelijktijdig en in hetzelfde verrekijkerbeeld was te zien met een Reuzenster! Dit waren telomstandigheden die niet op Kinderdijk werden verwacht! Tot 12.00 uur bleven de Bruine kiekendieven onverminderd doorvliegen. Het was opmerkelijk dat veel van de Bruine kiekendieven betrekking hadden op vrouwtje vogels. Helaas is tijdens de telling onvoldoende notitie gemaakt van het geslacht en kleed, waardoor een kwantificering van leeftijd en

geslacht niet mogelijk is. Met een tussenstand van 51 Bruine kiekken keerden enkele tellers om 12.30 uur huiswaarts. Na de middag wachtte immers de eerste maandelijkse wintervogeltelling. Diverse tellers bleven echter doortellen.

Rond het middaguur verhevigde de regen kortstondig. Ook de roofvogels deden het even rustig aan. Wel begonnen er Kieviten door te trekken, steeds massaler. Vanaf 14.00 uur waren de roofvogels in alle hevigheid terug. Het ging opeens snel. De zon brak voorzichtig door en de ene golf met roofvogels na de andere spoelde over de telpost. Gemengde groepen bestaande uit Buizerds, Wespendien, Bruine Kiekendien, Visarenden, Sperwers en Boomvalken: het kwam allemaal langs, tot tientallen exemplaren per groep. Ook andere vogelsoorten lieten zich niet onbetuigd: forse groepen Lepelaars met tussen 13.00 en 14.30 uur per halfuur respectievelijk 53, 85 en 41 exemplaren, deden het dagtotaal uitkomen op 197. Kieviten passeerden tussen 14.00 en 15.30 uur respectievelijk met 796, 1019 en 954 exemplaren per half uur. En de roofvogels: het was ongelooflijk om zulke aantallen door te zien komen! Bruine kiekendien trokken heftig gepiekt door tussen 14.30 en 16.00 uur, met per halfuur 20, 28 en 25 exemplaren! Het fragiele record van enkele uren daarvoor van zowel Bruine Kiekendief als Wespendief werd in no-time verbeterd, en bleef aangescherpt worden. Ook de Visarenden lieten van zich weten: tophalfuur was dat van 14.30 tot 15.00 uur met drie exemplaren. De tellers kwamen ogen tekort, want tussen alle roofvogels en Kieviten door kwam er nog veel meer langs: rond 14.15 uur passeerde bijvoorbeeld een groep van 29 Eidereenden in vrouwkleed, wat in het binnenland zeer uitzonderlijk is. In het halfuur van 15.00 tot 15.30 uur werd een Roodpootvalk waargenomen. De tellers die rond het middaguur de telpost hadden verlaten voor de wintervogeltelling, ervoeren in polder Nieuw-Lekkerland soortgelijke taferelen. Ook uit andere hoeken van de West-Alblasserwaard volgden telefoontjes met uitroepen van verbazing elkaar in hoog tempo op. Het was ons duidelijk: hier gebeurde iets zeer uitzonderlijks!

Vanaf 15.30 uur begon bovendien de trek van Purperreigers behoorlijk op gang te komen. Hoewel er de dagen voorafgaand aan de 13^e ook al aardig wat waren vertrokken, ging het om forse doortrek, zelfs voor Kinderdijkse begrippen. Sowieso was het bijzonder dat ze overdag langskwamen, daar de meeste purperreigertrek zich normaliter afspeelt in de avonduren. Vóór 15.30 uur waren er echter al zeven Purperreigers geteld: vier tussen 11.00 en 12.00 uur en drie tussen 13.00 en 13.30 uur. Vanaf half vier trok groep na groep over de telpost. In vergelijking met andere dagen met purperreigertrek vlogen de groepen nu recht over de telpost, terwijl ze normaal gesproken een meer westelijke baan volgen. Dit werd waarschijnlijk veroorzaakt door de oostenwind, hoewel dit strijdig is met recente inzichten dat de trekbaan van wegtrekkende Purperreigers in het Groene Hart met noordoostenwind westelijker komt te liggen. De vogels trokken pal zuid, en sommige groepen zelfs zuidoost. De doortrekie lag tussen 19.00 en 19.30 uur, met 64 exemplaren. In totaal werden er 209 exemplaren aan het papier toevertrouwd, het tweede Nederlandse trekrecord dat deze 13^e september op telpost Kinderdijk werd gevestigd. Wat tenslotte ook opviel, is dat Blauwe Reigers goed doortrokken (93 exemplaren in totaal), maar dat deze passage piekte in het laatste halfuur van de middag en het eerste halfuur van de avond.

Tussen 17.30 en 18.30 uur worden er 37 geteld. Dit verschilde met de nabijgelegen telpost de Gorzen, waar de telling overigens pas aan het einde van de middag aanving (overduidelijk te laat). Hier werden vreemd genoeg meer Blauwe Reigers dan Purperreigers geteld. Het is aannemelijk dat dit voor een groot deel werd veroorzaakt door het late begin van de telling, toen al behoorlijk wat groepen Purperreigers voorbij waren.

Roofvogels onder de loep

De doortrek van Bruine Kiekendieven kende twee fasen: in de ochtend en in de middag. Het is aannemelijk dat de vogels die tijdens de ochtenduren werden geteld (51 ex. tot 12.30 uur), betrekking hadden op vogels die in (Noord-)Nederland de nacht hadden doorgebracht, en bij het ochtendgloren van de dertiende september verder zijn getrokken. De 'dip' tussen 12.00 en 13.30 uur wijst in de richting van het 'leegraken' van het nabije brongebied, dat wil zeggen Nederland. Pas tijdens en na het oplossen van het koudefront (Desmet & Faveyts 2009) kwam de tweede 'golf' op gang. De doortrek gedurende deze piek was minstens tweemaal zo intensief als tijdens de ochtendpiek. Hier was sprake van vogels die achter het front aanvlogen, en naar alle waarschijnlijkheid niet in Nederland hadden overnacht.

Van de 325 op naam gebrachte roofvogels werden de meeste halverwege de middag gezien, met een duidelijk dal in de waarnemingen rond het middaguur. De meeste roofvogelsoorten zijn tijdens de trek aangewezen op thermiek, wat de steile daling in aantallen doortrekkers verklaart aan het einde van de middag. Goede vliegers onder de zwevers, als Bruine Kiekendief en Visarend, staan bekend om hun vroege en late doorkomst op de dag, en dat blijkt ook uit onze gegevens.

Tabel 2. Het tijdstip waarop 10%, 50% en 90% van het dagtotaal (aantal) van roofvogels passeerde op Kinderdijk op 13 september 2008. *Timing of passage of 10%, 50% and 90% of the daily total of passage migrants at Kinderdijk on 13 September 2008.*

Doorkomst <i>Timing of passage</i>	10%	50%	90%	Aantal <i>Number</i>
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	7.30	13.00	16.00	29
Visarend <i>Pandion haliaetus</i>	7.30	14.30	16.00	10
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	9.30	14.30	16.00	164
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	9.30	15.00	15.30	31
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	14.30	15.30	17.00	30
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	14.30	15.30	17.00	28
Boomvalk <i>Falco subbuteo</i>	14.30	16.00	18.00	20

Bij een betere bestudering van de halfuurtotalen worden tussen de roofvogelsoorten opmerkelijke verschillen gevonden in moment van doortrek (Tabel 2). Torenvalk, Bruine Kiekendief (vooral de vogels in vrouwkleed; de mannetjes kwamen meer in de middag door), Wespendief en Visarend hadden alle drie een vroege start. De overige soorten passeerden vooral in de middag, en dan in een betrekkelijk korte tijdsspanne. Dit is veelzeggend over de trekstrategie van de verschillende soorten.

Bruine Kiekendief, Visarend, Torenvalk en Wespendif trekken zich veel minder aan van minder gunstige weercondities. Zolang het niet te gek is, gaan ze op trek. Overigens lieten ze zich door het koufront van 12 en 13 september wel tegenhouden, met uitzondering van Bruine Kiekendief die al op 12 september in forse aantallen trekkend in Nederland was waargenomen. Sperwer, Buizerd, Boomvalk en Smelleken wachtten de betere weercondities af. Hun doortrek barstte pas van 14.30-15.00 uur in alle hevigheid los. Van deze soorten is in ieder geval de Buizerd van thermiek afhankelijk tijdens de trek.

De dertiende september van 2008 is het collectieve Kinderdijkse trektelgeheugen ingegaan als Big Harrier Day. Met recht kan worden gesteld dat deze dag onvergetelijk was. Falsterbö aan de rivier heeft naam gemaakt met twee nationale telrecords op één dag: Bruine kiekendief en Purperreiger. Welke telpost volgt?

Dank

Dank aan Adri Clements voor het kritisch doornemen van eerdere concepten van dit artikel. Voorts dank aan alle tellers die het telseizoen van 2008 maakten tot wat het werd. Dank voor jullie belangeloze inspanning, gezellige uren, humor en scherpte!

Summary

Stip A. 2011. Massive raptor migration at Kinderdijk on 13 September 2008. De Takkeling 19: 143-148.

On 13 and 14 September 2008 higher numbers of migrating raptors than usual were recorded in The Netherlands and Belgium, coinciding with the passage of a cold front from Scandinavia to the Low Countries. Raptor migration counted at Kinderdijk, in the western part of the Netherlands, on 13 September revealed relatively large numbers of Marsh Harriers *Circus aeruginosus* (N=164, mostly females and/or juveniles), with smaller numbers of twelve other raptor species (among which a radio-tagged Montagu's Harrier *C. pygargus*). Species with a relative low wing-loading started migration in the (early) morning, whereas soaring raptor species mostly passed in the (late) afternoon. Migration came to a halt during noon, when the local weather temporarily deteriorated; as soon as the weather improved, migration continued unabated and even increased in intensity. The numbers observed are exceptional for a site this far west in The Netherlands.

Literatuur

- Barse P. de, Korbijn M. & Ouweneel G. 2008. Zichtwaarneming van gezenderde Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. De Takkeling 16: 199-202.
- Desmet E. & Faveyts W. 2009. Toptrek boven de Lage Landen. Hoe bijzondere weersfactoren leiden tot buitengewone roofvogeltrek boven Nederland en Vlaanderen op 13 en 14 september 2008. Natuur.oriolus 75: 73-78.
- KNMI. 2008. Weerbeschrijving september 2008. (<http://www.knmi.nl>)

Adres: Dotterbloem 12, 2957 RA Nieuw-Lekkerland, anthoniestip@hotmail.com